

Biltereyst, D., Meers, Ph. (eds.), *De verlichte stad. Een geschiedenis van bioscopen, filmvertoningen en filmcultuur in Vlaanderen* (Leuven: Lannoo-Campus, 2007, 294 blz., €29,95, ISBN 978 90 209 7331 0).

Tot een jaar of vijftwintig geleden bestond de filmgeschiedenis – enkele publicaties uitgezonderd – uit studies waarin makers (bijvoorbeeld Alfred Hitchcock), individuele films ('Citizen Kane'), stromingen (neorealisme) of landen (Poolse cinema) centraal stonden. Doel was het zoeken naar verklaringen waarom bepaalde makers of bepaalde films zo goed waren. In de jaren tachtig van de vorige eeuw kwam daar verandering in. De komst van de video maakte het veel makkelijker om films te analyseren. Zonder video – en tegenwoordig DVD – hadden filmstudies aan de universiteiten niet zo'n enorme vlucht kunnen nemen. Verder kenmerkte de 'nieuwe filmgeschiedenis' zich door een andere focus. Ze was multi-disciplinair van aanpak en maakte gebruik van een breed scala aan bronnen waar de vorige generaties filmhistorici geen weet van hadden (bijvoorbeeld archieven van de Kamers van Koophandel) of waar ze hun neus voor ophaalden (de vakpers). Typerend was dat de vroege cinema volop in de belangstelling kwam te staan, die eerder als 'primitief' was beoordeeld en hoogstens als een opmaat naar de 'echte cinema' van de jaren twintig was afgedaan.

Onder de 'nieuwe filmhistorici' was er ook grote belangstelling voor historische kijkervaringen. Wat vonden bioscoopbezoekers van hun avondje-uit? Wat dachten ze van bepaalde films? Gingen ze en masse naar films als 'Gone with the Wind', terwijl ze wegbleven bij de films die de filmhistorici als 'meesterwerken' hadden bestempeld? Weliswaar hadden semiotici in de jaren zeventig zich al gebogen over de vraag hoe kijkers films ervaren, maar zij werkten louter met theoretische modellen waarbij films als tekstuele constructies centraal stonden. Wat de 'echte toeschouwers' ervan vonden, telde niet. Met hun boek *Film History. Theory and Practice* (1985) gaven de Amerikaanse filmhistorici Robert C. Allen en Douglas Gomery een belangrijke impuls voor verder onderzoek naar historische kijkervaringen. In hun voetspoor is er onderzoek verricht naar de filmbeleving onder zwarten in de Verenigde Staten, onder de bewoners van jaren dertig nieuwbouwwijken in Britse steden en onder plattelandsbewoners.

Hoewel de Lage Landen in de personen van Karel Dibbets, Frank van der Maden en Guido Convents pioniers kennen die zich al jaren bezighouden met historische kijkervaringen, is het besef dat dit type onderzoek een plek verdient op de academische onderzoeksagenda (met alle financiële en andere consequenties vandien) pas de laatste jaren doorgedrongen. Sinds 2002 loopt aan de Universiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam het door NWO gefinancierde onderzoeksprogramma 'Cinema, Modern Life and Cultural Identity, 1896-1940', dat tot doel heeft een verklaring te vinden voor de moeizame integratie van het medium film in de Nederlandse samenleving. In België is sinds 2005 'De Verlichte Stad', een door FWO-Vlaanderen gefinancierd onderzoeksproject gaande over de geschiedenis van bioscopen en filmbeleving in Vlaanderen en Brussel. In de verzamelbundel *De verlichte stad* zijn de eerste resultaten van dit onderzoeksproject gepubliceerd.

De verlichte stad bestaat uit twee delen. In het eerste chronologische deel wordt door verschillende auteurs de geschiedenis van bioscopen, filmvertoningen en filmcultuur in Vlaanderen behandeld. In het tweede komen uiteenlopende case-studies aan bod, zoals bijvoorbeeld de katholieke kruistocht tegen verwerpelijke films, de pogingen van de socialisten om de film voor de eigen politieke actie in te zetten maar ook de seksbioscopen in de stad Antwerpen. De artikelen zijn goed gedocumenteerd en uitstekend leesbaar. Jammer is alleen dat een register ontbreekt.

De bundel roept belangrijke vragen op ten aanzien van de verschillen in de ontwikkelingen in Vlaanderen en in Nederland. Niet alleen hadden onze zuiderburen de keuze uit veel meer bioscopen dan wij (in de jaren dertig telde Brussel bijvoorbeeld bijna vier keer zoveel zalen als Amsterdam, hoewel beide steden elkaar qua inwonertal nauwelijks ontliepen). Ook was het bioscoopbezoek in België per hoofd van de bevolking veel hoger dan in Nederland. De verklaring zoeken in het Nederlandse calvinisme is te kort door de bocht. Eerder kan men zich afvragen waarom de verzuilde samenleving in België film wel heeft kunnen integreren en in Nederland niet. Waarom konden er wel katholieke bioscopen in Vlaanderen opereren, terwijl ze in de eveneens katholieke Nederlandse provincies Noord-Brabant en Limburg niet konden bestaan? Wellicht vormt de gesloten, door de Nederlandse Bioscoopbond strikt gecontroleerde markt een verklaring. Alleen leden konden met leden zaken doen. Daarmee accepteerden ze dat de marktwerking op een laag pitje werd gezet, in ruil voor een gegarandeerde punt van de taart. Zoals uit de artikelen in *De verlichte stad* blijkt was er in België juist sprake van een open markt, waarop zowel zuilgebonden als 'neutrale' ondernemers naast elkaar konden opereren (en elkaar beconcurreren).

Verder lijkt België veel gevoeliger geweest voor een innovatie als de multiplex (een bioscoopcomplex met een groot aantal zalen met optimaal comfort) waarmee in de jaren tachtig een halt kon worden toegevoerd aan de terugloop van het bioscoopbezoek. In Nederland duurde het tot de tweede helft van de jaren negentig voordat de weerstand was overwonnen en de eerste multiplexen werden geopend. Terwijl de Belgische Kinopolis groep zijn multiplexconcept met succes in verschillende andere Europese landen kon uitzetten, was de weerstand in Nederland zo groot dat ze daar geen voet aan de grond kreeg.

De verlichte stad bevat dus niet alleen een goed overzicht van de historische kijkervaringen in Vlaanderen en Brussel, maar nodigt ook uit tot verder (comparatief) onderzoek.

Bert Hogenkamp, Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid

Nefors, P., *La collaboration industrielle en Belgique 1940-1945* (Brussel: Editions Racine, 2006, 327 blz., ISBN 2 87386 479 6).

Het voorliggende werk is de Franse vertaling van het boek dat Patrick Nefors (1966) zes jaar eerder over het onderwerp publiceerde.¹ Dat boek vormde dan weer de neerslag van het proefschrift waarmee hij in 1999 aan de KULeuven tot doctor in de geschiedenis promoveerde. De auteur is als vakhistoricus uitermate beslagen in het onderwerp. In 2000 werd hij onderzoeker bij het Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk, een *Auffang- of Anhaltelager* waar tijdens de Tweede Wereldoorlog zo'n 3600 mensen werden opgesloten. Nefors wijdde er een uitstekende studie aan.² In 2005 maakte de auteur de overstap naar het Koninklijk Legermuseum in Brussel.

Hoewel het boek van Nefors een zeer lezenswaardige synthese biedt van de economische en industriële collaboratie in de Tweede Wereldoorlog, bouwt hij in belangrijke mate verder op ouder onderzoekswerk. Reeds in het standaardwerk *L'an 40* (1971) van José Gotovitch en Jules Gérard-Libois werd gewezen op de dubieuze houding van de leidende industriële en bancaire kringen tegenover de bezetter. Die 'politiek van het minste kwaad' was gebaseerd op de zogenaamde 'Galopindoctrine', een pragmatische gedragslijn genoemd naar Alexandre Galopin (1879-1944), toen gouverneur van de machtige Société Générale. Diverse Amerikaanse onderzoekers (Peter Fritz Klemm, John Gillingham) en Belgische historici (Michaël De Vlaemyck, Dirk Luyten, Geertrui Hofmans, Mark Van Den Wijngaert) hebben in de daaropvolgende decennia (deel)aspecten onderzocht van de verhouding tussen de centrale Belgische economische actoren en de Duitse bezetter.

Een globale synthese van het gebeuren ontbrak evenwel. Het is die leemte die door Nefors' boek grotendeels wordt ingevuld. Hij verrichtte uitgebreid archiefonderzoek, zowel in binnen- als buitenland. Door Duitse en Belgische bronnen aan elkaar te paren, kon hij de ontwikkelingen in wederkerig perspectief duiden. Van groot belang voor zijn analyse bleek het lange tijd voor onderzoekers gesloten archief van de Société Générale. Het boek is goed gestructureerd. Na een inleidend hoofdstuk, wordt de industriële herneming en de werking van het Galopin-comité en de Emissiebank geanalyseerd. Vervolgens onderzoekt Nefors drie centrale industriële sectoren: de steenkoolmijnen, de metaalsector en de textielindustrie. Wat betreft hun verhouding met de Duitse bezetter, stelt de auteur tussen die sectoren opmerkelijke verschillen vast. Verklarende factoren zijn ondermeer het belang dat de bezetter stelde in deze nijverheidstakken, vanzelfsprekend in functie van de oorlogsinspanning. Ook het min of meer 'Duitsvriendelijk' karakter van de controlerende overheidsadministratie wordt in de verf gezet. De aldus aangebrachte perspectieven maken (opnieuw) duidelijk dat men inzake de studie van de industriële collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog een uitermate genuanceerde houding moet aannemen. En dan focust de voorliggende studie nog louter op de grootindustriële sectoren en blijven de kleine ondernemingen en de artisanale sectoren nagenoeg volledig buiten beeld. Ook een analyse van het

¹ Patrick Nefors, *Industriële collaboratie. in België. De Galopindoctrine, de Emissiebank en de Belgische industrie in de Tweede Wereldoorlog* (Leuven 2000).

² Patrick Nefors, *Breendonk 1940-1945. De geschiedenis* (Antwerpen 2004). www.breendonk.be